

A Maros síksági szakaszának folyómenti települései: Csanádvára és Makó települése.

Az Alföldön megjelenő állattenyésztő magyarság *sátor-szállásait a folyók mentén* ütötte fel. Mert a pusztaság nem minden pontja volt egyformán alkalmas a letelepedésre. Csakis a folyók mentén voltak meg a tömeges letelepülés természetes föltételei.

Így a folyók elsősorban is kitünő és elegendő mennyiségű *ivó-, itató-, főző- és mosóvízzel* szolgáltak. Az ártéri mocsaras talajba ásott kutak vize fertőzött volt, bűzös gázokkal és betegséghezó bacillusokkal teli. A folyótól távolabb eső száraz földhátakon pedig, ahol az ásott kutakban egészséges volt a víz, nem állott kellő mennyiségben rendelkezésre. Már maga ez a körülmény is szinte a folyók partjaira kényszerítette a túlnyomólag állattenyésztő magyarságot.

De odacsábította őket a magyarság ösfoglalkozása, *a halászat és a vadászat is*. E tekintetben a marosmenti síkság valószínűleg Eldorádója volt a félnomád magyarnak. Vizei (a Tisza, a Maros, ezek számtalan ere, foka, fattyú- és holtmedre, a tavak, fertők, lápok, stb.) ízletesebbnél ízletesebb halakkal (kecsege, márna, harcsa, ponty, csík stb.)¹⁾, folyómenti mocsarai vízi szárnyasokkal (vadkacsa, szárcsa, vadliba, gémekek, szalonkák stb.) voltak tele. A löszhátak végtelen fűtengerében tűzokok, fűrjek, fűgolyók csapatai bújtak meg. A folyótól közelebb-távolabb eső halóványok (morotvák) természetes halastavak, halraktárak voltak tele. A löszhátak végtelen fűtengerében tűzokok, fűrjek, valószínűleg kincsesbányáit képezték őseinknek. Innen nagy fontosságuk. Ezért fordulnak elő oly gyakran (piscinae) árpádkori okleveleinkben.

E síkság *sokban emlékeztetett a Don és Donec vagy a Bug és a Dnyeszter vidékére*. A lomhán kanyargó Maros (Tisza)

¹⁾ Egyes községek, mint Halász-Morotva (H.-Mrtva a Harangod-Aranka torkolatában) és Lele (ó-magyar lele = kísértet, lidérc a Szárazér torkolatában) teljesen a halászatból és pákászatkodásból éltek.

füzeseivel, nyárfaligeteivel, partjának letelepült szláv lakóival csalódásig hasonlított a némrég elhagyott hazához. A folyótól távolabb elterülő dús legelők pedig nem voltak rosszabbak a levédiai vagy etelközi legelőknél. Sőt! A Maros vize frissebb, üdítőbb, a legelők pedig még bujábbak, még illatosabbak voltak.

Ott, ahol a Maros alig észrevehető lapos vályújában hanyarogya a folyómenti száraz lösztáblákat megközelítette, vagy ahol a folyót dünék kísérték, *az árvizektől védett földhátszéleken és dünéken* keletkeztek a magyarság ezen első *szállásai*. Itt emelkedtek a nemez-sátrak és az előkelők hordozható faházai. A közeli ligetekben voltak az *ősvallás szent helyei*. — Innen hajtotta a nomád magyar tavasszal és a nyár elején nyárait a magasabban fekvő síksági legelőkre. De délre-estére megint visszaterelte a folyó környékére, a szálláshoz. — Midőn pedig a forró nyár beköszöntött s a földhátak legelője kiszült, a folyómenti ártéri kiöntések, mocsarak és a „*rétek*“ váltak kitűnő legelőkké. A Marosból és a Tiszából kiszakadó fokok, ezek lassú folyású vagy stagnáló vizei mellett, a kiszáradt mocsarak, tavak, haloványok „*lapos*“-ain, „*fenek*“-ein vizenyős rétek voltak ekkor: a legjobb legelők; mellettük a nyárfások és füzesek árnyas delelőkként kínálkoztak. — *Kánikula idején*, amikor a közvetlen folyómellék is lesült s a legelőkön már „*egy árva fűszál sem volt kelőben*“, közel voltak a *Körösök, a Maros és a Bege (Bega) hűs, erdős völgyei*, amelyek kellemes enyhelyet és dús legelőt nyújtottak. Ez a haza fölért az etelközivel, a levédianál meg már tökéletesebb is volt.

A folyótól távolabb is keletkeztek szállások, de ezek csak ideiglenes jellegű *nyári szállások* voltak. Az állandóbb jellegű telephelyek a folyómenti *téli szállások* voltak. Itt volt főhalmozva a téli takarmány (széna) s amidőn később a nagyobb területekre való vándorlás megszűnt, itt keletkeztek a sátrak és a hordozható faházak helyett az első sárral tapasztott nád, nád-dal fedett tömésfal, továbbá a fa- és kőházak. E szállások rendszeren a folyómenti földművelő-, halász- és kereskedő *szláv telepek* (Vlnuk, Morisenum, Keneza, Sambor, Pordán, Rahontza, Kenez a Maros mellett, Polota, Padé-Podvej stb.) *mellett* keletkeztek s magjaivá váltak az első falvaknak és városoknak. E házcsoportokat ugyanis lakóik védelem szempontjából a folyóból kivezetett vízárkokkal és azonbelül palánkos tömésfalakkal, földvárakkal vették körül.

A magyarság letelepedése korában a Maros- és a vele határos Tisza-mente az ilyen jellegű kisebb-nagyobb téli szállások láncolatossorával volt megrakva.

Amint már említettem, e szállások földhátzséleken és folyami dűnéken, tehát *árvizmentes helyen, az ú. n. ősi települési szinten* keletkeztek.²⁾ Rendszeresen ott, ahol jó átkelőhelyek, révek s amellet *jó kikötőhelyek is voltak*. Ilyen helyeken keletkezett Arad, Nagylak, Csanád, Makó, Kanizsa, Vásárhely, Csongrád stb. A löszmagaslatok szélei azért is igen alkalmasok voltak a letelepedésre, mert kitűnő *termőföldjükkel*, a földművelésre is alkalmasak voltak. Az avar—bolgár elemekkel kevert szlávtság telepei azért is keletkeztek ilyen helyeken. A magyarság maga a földműveléssel alig foglalkozott; legfeljebb szolgáló népes hadával műveltette a földet s erre az itt talált szlávstagra mezőgazdasági terményekből álló nehéz adót rótt.

Különösen alkalmas volt a magyarság letelepedésére a Marosvidék azért is, mert számtalan vízfolyásával, mocsarival, ligeteivel *támadásra és védelemre (várépítésre!) különösen alkalmas volt*. Innen a Maros-vonal politikai és stratégiai fontossága. Az erdélyi medence kapcsa volt a Maros. Amellet hatalmas barrikád és út a honfoglaló magyarság szívéhez: Szeged és Csepel-Buda környékéhez. Nagy gazdagsága, stratégiai fontossága és védett fekvése miatt, a leghatalmasabb, legharciasabb és legnagyobb törzsek egyike, a Gyula-törzs ülte meg. Ezért is mondja azt Konstantinus Porphyrogenitus, hogy a honfoglaló magyarság magva a Temes, a Maros, a Körös és a Tisza között lakott. E vidék déli védővonala a feneketlen mocsarak között épült Temesvára a Temes vonalával. Északi védővonala pedig a Körösök barrikádja a Sárközzel és Gyula várával. Nyugat felé a Tisza mocsarai, Kelet felé pedig az erdélyi hegyek áthatolhatatlan erdő-vadonjai védték itt *a fejedelem helyettesének törzsét*. Árpád- és vegyesházi királyaink idejében is az ország legbiztonságosabb vidéke volt e terület. Tele is volt településekkel. És pedig elsősorban folyómenti állattenyésztő-telepekkel, mert e telepek eredetüket tekintve *elsősorban állattenyésztő települések*. Keletkezésüknél a földművelés csak cse-

²⁾ A Maros folyása mentén található kő- és vaskori telephelyek hosszú sora azt mutatja, hogy a Marosvölgy ősidők óta lakott hely.

kély szerepet játszott.³⁾ A Maros mentén kb. 70, fattyúmedrén az Aranka mellékén kb. 30, másik fattyúmedre, a Szárazér mellékén pedig kb. 20 ilyen telep keletkezett az Árpádok korában. A *fattyúmedrek* e korban élő vízfolyások voltak hallal, vaddal, ligetekkel, vízimalmokkal. Tehát kicsiben ugyanazon települési előnyöket nyújtották, mint a Maros. A Duna—Tiszaköz homokos pusztáival s az aldunai síkság túlságosan mocsaras területeivel szemben a Marosmente az ország legsűrűbben lakott területeihez tartozott.

A Maros folyó szállásai közül egyesek különös jelentőségre emelkedtek azáltal, *hogyan vezéri (nemzetségtői) szállások* lettek. Amikor a vezérek egyes szállásokat birtokukba vettek, azt politikai és stratégiai szempontokon kívül gazdasági okból is tették. Gazdasági szempontból pedig egyes marosmenti telepek különösen kívánatosak voltak kiváló természeti előnyeik, földművelésük, iparuk s különösen pedig fejlett kereskedelmük miatt.⁴⁾ A Maroson ugyanis már ősidők óta élénk kereskedelem folyt. Az erdélyi medence kincsei: a só, az épület- és tűzifa, az építőkő, a mész, az érc, az arany a marosmenti vízi és szárazföldi út közvetítésével jutottak el az egész országba és a Duna völgyében haladó világkereskedelmi úthoz. Különösen a *sókereskedelem* volt az, amely nélkülözhetetlen szükségleti cikket adván s nagy arányaival közrehatott e vidék egyes telepeinek felvirágzásánál. Az Alföld széléin elterülő gyümölcs- és szőlőterületek terményei s a síkság búzája is a Maroson találta meg természetes útvonalát. Ilyen okok tették naggyá Marosvár-Csanádot, Aradot s működtek közre Pécska, Perjámos, Nagylak, Szentlőrinc, Makó, Szeged és Kanizsa városok fejlődésében is. A Maroson leszállított építőanyagok tették lehetővé e városok és a folyómenti falvak templomainak s várainak kiépítését s annak a rengeteg monostornak és apátságnak a keletkezését, amely a Marosmentén a törökvilág pusztításai előtt volt. A folyók vízimalmai, *az apátságok és monostorok, a vásárhelyek s általában a folyómenti szárazföldi kereskedelem jótékonyan hatottak közre a telepek további fejlődésére is.*

³⁾ A középkor vége felé természetesen mind jobban és jobban a földművelésre tértek át e telepek.

⁴⁾ Például a révek vagy a vásárhelyek birtokosaiknak nagy vámjövédelmet biztosítottak.

A főntebb boncolt okok folytán világos, hogy nemcsak a Marosmente, hanem az egész Alföld első magyar telephelyei is kivétel nélkül mind folyóvizek partjain keletkeztek s megfordítva azok a *legidősebb magyar telephelyek az Alföldön, amelyek a folyók mentén keletkeztek.*

A keresztyénség fölvetelével és a királyság megszervezésével *Arad* („Hrad“) és *Csanádvára* erős várrá s vele egy-egy megye székhelyévé lettek. Várispánjai a közigazgatás s a hadsereg hatalmával is biztosították városaik további fejlődését.

A kettő közül *Marosvára* (Morisenum) mint bolgár-szláv földművelő telep, földvár, később folyómenti vezéri szállás ott keletkezett, ahol a bébi (bébai) lösztábla a Marosra kikönyököl. Révhely s kiváló kikötő. Emiatt a marosi sókereskedelem központja nemcsak a magyar, de már a bolgár-szláv uralom idején is. A hatalmas gyula-törzs központja. Ajtony, az utolsó gyula bukása után Csanádvára néven királyi vár. A löszhátság szélén, közvetlen a Maros ágya fölött emelkedtek ki tornyai. A várában székelő ispán az ősi Csanádvámegyében a Százazértől az Arankáig és a Tiszáig parancsolt. A régi magyarság egyik legnagyobb kulturális és hadi gócpontja volt e város, Szent Gellért és utódai székhelye. Olyan város, mely Vásárhelyt, Aradot, „Tömösvár“-t és Szegedet is felülmulta.

Kisebb jelentőségű volt, de hasonló módon állott elő *Makó* is az ó-szláv *Vlnuk* (Vlnuk, annyi mint révész) helyén *Velnök* (Völnek),⁵⁾ illetőleg *Felvelnök* néven. Először 1247-ben tűnik fel mint apró falucska s ekkor még Vlnuk néven szerepel okleveleinkben. Később *Velnök*, *Völnek*, illetőleg *Felvelnök* lesz. *Felvelnök* és a vele szemben a folyóparton lejjebb eső *Alvelnök*, mint a nevük is mutatja, révhely volt. (Makón ma is megvan a Révész-utca a régi révhely közelében.) A marosmenti kereskedelmi út, amely idáig a Maros mindkét oldalán jött, itt a jobbparton váratlanul megszakadt. Útját állta egy hatalmas mocsár: a *Lelei-rét*. Ez a hatalmas mocsaras terület mintegy mélyenfekvő teknő: egy óriási „fenék“ *Makó*, *Vásárhely* és *Szeged* között terült el s a Maros és Tisza árhullámainak összetalálkozása folytán az év legnagyobb részében víz alatt volt. Még

⁵⁾ A Szegeden elterjedt Vöneki-család valószínűleg makói—völneki származású.

a legnagyobb nyárban is járhatatlan volt.⁶⁾ Ezért a Buda felé irányuló kereskedelem innen észak felé: Vásárhelynek vette az útját s ott kelt át a Tiszán. A Szeged, Szabadka és az Adriai tenger felé gravitáló áruk ellenben itt a Maroson átkeltek s innen vezetett tovább az út a kanizsai rév és Szeged felé ugyan-csak a Tiszán át. Ennél az útelágazásnál, ahol a szárazföldi és a vízi út is keresztezték egymást, ahova a hatalmas makói löszös hát is kiszögellik, itt keletkezett Makó, mint rév- és halászhely, közlekedési gócpont intenzív állattenyésztéssel és jelentéktelen földműveléssel.

Makón tehát a halászatnak, a földművelésnek és az állattenyésztésnek is megvoltak a természetes föltételei. *Jellegét azonban az állattenyésztés adta meg: a szilaj ménesek és a híres gulyák voltak főkincsei.* Amellett közlekedési utak kereszteződésén átkelőhely volt egy nagy természetes akadály előtt.⁷⁾ Ehhez járult, hogy politikai jelentőségre is jutott. Ugyanis a XIII. század közepén a Csanád nemzetségbeli Makó bán kezére jutott (utána 1299 óta a *Makófalva* nevet kapta), aki a kezére jutott révhely iparát és kereskedelmét is erősen föllendítette: Vásárhely (Makó-Vásárhely), majd Makó-Vásárhely és Makófalva összeolvadásával mezőváros lett. Fejlődésével nevéből a „falva” szótag lekopott s 1500 óta csak mint *Makó* ismeretes. Eközben a középkor végén úgy mint a Maros többi folyómenti telepei, Makó is túlnyomólag földművelő jellegű hellyé alakult. 1528-ban már jelentős város kisebb erősséggel; János király egy tehetős polgárának házában meg is szállt ez évben. Természetesen azért Szeged, Csanád, Vásárhely, Arad és Temesvár mellett jelentőségre messze elmaradt.

1552-ben Makó török hódoltság alá jutott. Ezután már a mocsárvarak sem őrizték meg a Maros melletti telepeket. Egymásután dűlja fel és foglalja el azokat a török. 1552-ben történt első elpusztítása után *300 házzal épült újjá Makó.* Ébből az adatból következtethetünk a mohácsi vész korabeli Makó lélekszámára. Házanként 5 főt szá-

⁶⁾ Ma már csak Lele község határrészeinek nevei sejtetik ezt az ősi állapotot: Borzhát, Kárászos, Ludas, Nagyhajlás, Nagyporond, Sásér stb.

⁷⁾ A Lelei-rét Szeged, Hódmezővásárhely és (Ó-) Földeák településénél, ill: továbbfejlesztésénél is fontos szerepet játszott. A rét közepén egy dűne-szigeten keletkezett Lele; régebben tiszta pákásztelep, ma földművelőhely.

mítva kb. 2000 lélekre tehetjük ez időben Makó lakosságát. A török pusztítás többször teljesen eltörölte a föld színéről, így 1552-ben, 1596-ban és 1686-ban. De lakói mindig visszatelepedtek a régi helyre, az „*Ér*“ (Fok) által körülfolylt ősi részre, egy szigetszerű földdarabra, a „*Buják*“-ba. Ezt Nyugat felől a Leleirét mocsarai határolták be. Ebbe ömlött bele az „*Ér*“ vagy „*Fok*“. Ez az *Ér* és a Maros által körülhatárolt és megvédett rész a város magja. A mellette levő irdatlan nagy mocsár nádasaival, füzeivel, útvesztőivel és fenéketlen ingoványaival veszedelem idején biztos menedéket nyújtott a menekülő lakoságnak. Minden elpusztulása után e helyen épült újjá a város.

De nemcsak a település helyében volt meg minden újjátelepülés alkalmával a folytonosság, hanem a város lakosságában is, vér szerint. Minden alkalommal a város törökvilág előtti régi lakossága alapította meg az új várost. Ezt bizonyítja az, hogy a temesvári defterdár által 1557—58-ban számbavett 300 ház név szerint felsorolt lakói közül 154 ház lakóinak ivadékai ma is élnek Makón. Már a török hódoltság előtt Makón éltek a Bírók, a Borbélyok, a Borosok, a Borkák, a Cselékek, a Fodorok, a Gerák, a Hajdúk, a Jó-k, a Mágori-ak, a Mártonok, a Szíjjártók, a Szücsök, a Vidák stb.

Rendszeresen rabolta és pusztította a várost ezen az ősi helyen a török, a tatár, a német, a rác, a kuruc, a labanc, főurak és kiskirályok — és mégis mindig föltámadt. Úgy látszott, hogy az 1686-iki pusztulás után nincs többé föltámadás. Úgy volt, hogy a város nyomtalanul eltűnik, mint ahogy eltűnt a mellette nem messze fekvő és hasonló nagyságú *Szentlőrinc város*. 16 évig, 1701-ig teljesen pusztta és lakatlan volt a város. *De 1701-ben mégis újratelepült*. És mivel az őslakók megfogyatkoztak, magába fogadta Szentlőrinc, Kopáncs és számos alföldi helység leginkább katolikus vallású lakóit is. Így lett a református *Makó vegyes vallású*.⁸⁾ 1717-ben már újra 420 lakója van. De azért soha se lett volna újra várossá, ha a bécsi császári haditanács az ősi Csanádmegye székhelyét meg nem semmisítette

⁸⁾ 1743-ban külön városrészbe gör. kath. ruthének s ugyancsak külön városrészbe (ghettó) zsidók telepedtek le Makóra. Az oroszok teljesen, a zsidók túlnyomólag elmagyarosodtak a beszivárgó tót eredetű evangélikusokkal együtt. Ma Makó vallási megoszlása a következő: Ref. 17.484 (47.07%), róm. kath. 14.897 (40.00%), gör. kath. 1366 (3.67%), ág. ev. 742 (1.99%), izr. 2380 (6.40%).

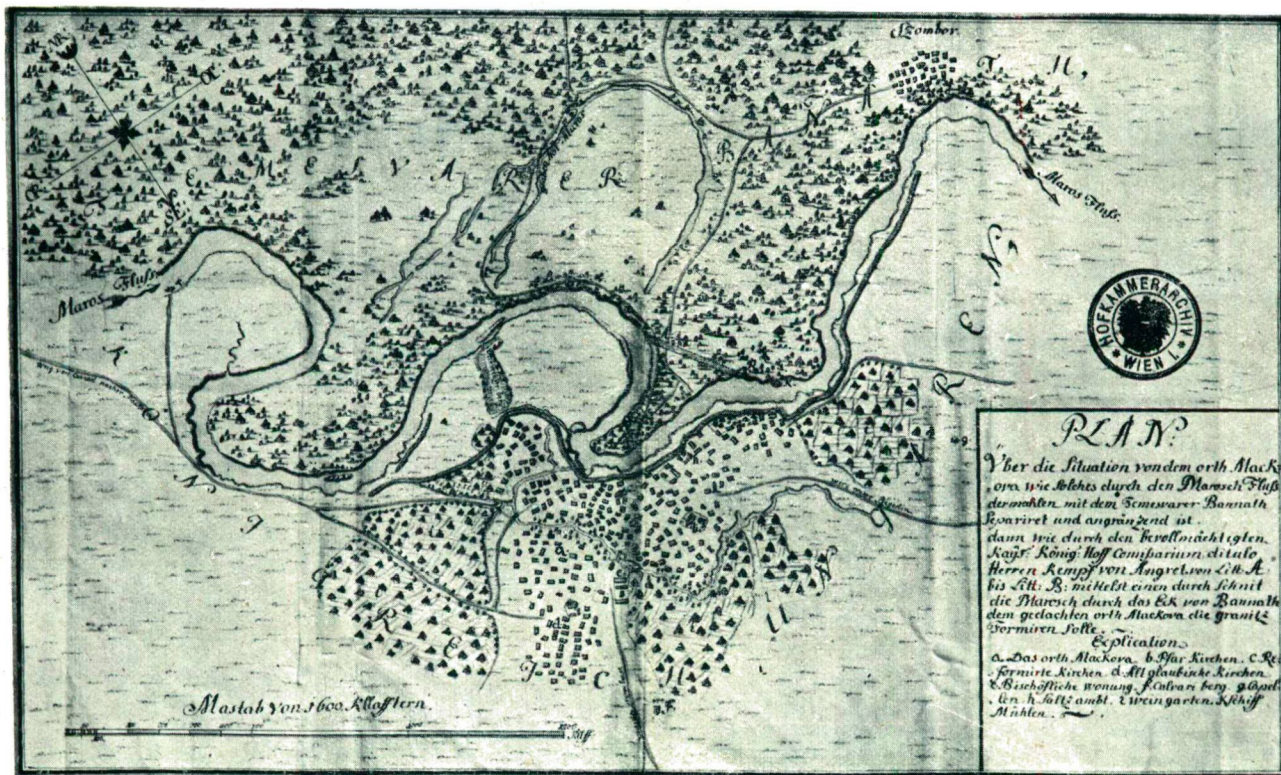
volna. A *Délvidék ősi vezetővárosát* ugyanis Bécs 1701-ben földig lerontatta s a pozsareváci béke után Csanádmegye déli felét az osztrák katonai kormányzás alatt levő Bánsághoz (Temesvarer Banat) csatolta. Így csonkította felére Csanádvármegyét Bécs s így törölt el a föld színéről egy 800 éves ősi várost. E gyászos emlékü tény s város tradíciói révén lett Makó 1730-tól Csanádmegye székhelyévé s így mint politikai központ újabb fejlődésnek indult.

Makó új fejlődésének alapját az 1701-ki település adja meg. E település módjára Makó 1753-ki térképéről vonhatunk következtetést. (Lásd a mellékelt térképet!) E szerint a város megint folyómenti telep, megint a régi „Buják“-részre települt vissza, az ősi helyre, a rév környékére. Mindössze a mai Szegedi-utca két oldalán terült el, a révtől az Érig s a Lelei-rétig. Állattenyésztő, földművelő, rév- és halászhely, politikai központ és vásárhely mint keletkezése és fejlődése első idején. Utcai ekkor még nem alakultak ki. A folyóval párhuzamos és arra merőlegesen vonuló házsorokból állott. S a házsorokat a mezőség felé szőlő- és gyümölcserdő vette körül.

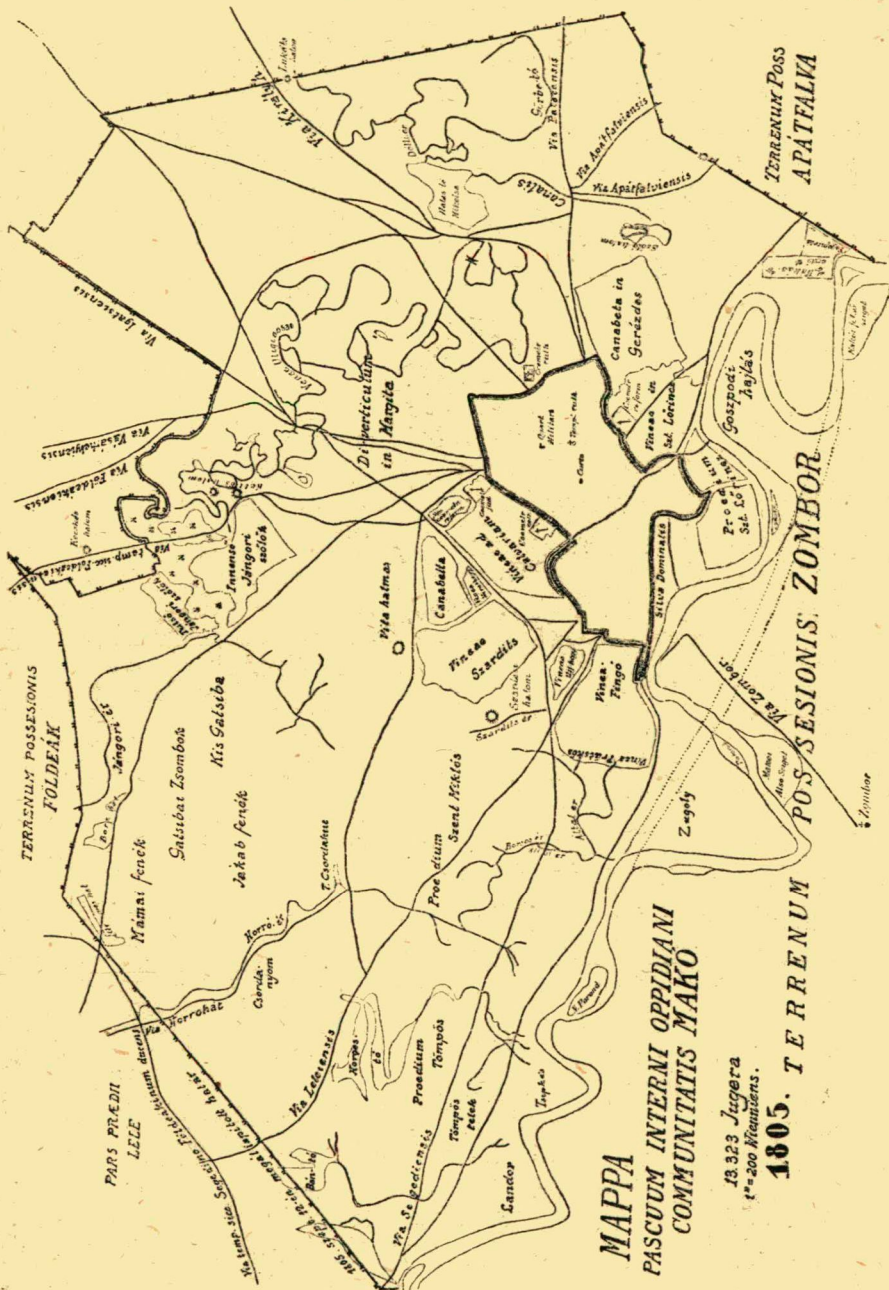
Makó már a török hódoltság idején részint elfoglalta, részint megvásárolta, részint bérbevette a város körüli elpusztult falvak birtokait s így *óriási határúvá lett*. Az elpusztult falvak lakói részben elmenekültek, részben Makóra költöztek, hogy a hódoltság veszélyei ellen jobban védekezhessenek. Így olvasztott Makó magába mintegy 17 községet (Igás, Kopáncs, Csókás, Rákos, Tömpös stb.) s ezek határában széleskörű állattenyésztést folytatott. Így a hódoltság alatt és után Makó újból túlnyomólag állattenyésztő jellegű lett. Amint később a várostól távolos legelőket fokozatosan feltörték, kialakult Makó *tanyarendszere* s a város újból túlnyomólag földművelő lett.

A város termelő energiájának fokozódásával és így lakói szaporodásával kapcsolatban keletkeztek Makó többi újabb városrészei. (Lásd a mellékelt térképet!)

Makó ma a *Maros folyótól távol*, a széle 1 km.-re, főtere pedig 2 km.-re fekszik. A folyó kanyarulatainak átvágásával került tőle ilyen messzire. 1754-ben még közvetlen a folyóparton volt. Az öreg református templomtól 8 méterre folyt el még ekkor a Maros.

Makó legrégebbi térképe. Karl Alexander Steinlein e térképe szerint vezették 1753-ban a várost végpusztulással fenyegető Marost A–B átvágással a várostól távolabbra, új mederbe. (Eredetije a bécsi udvari kamarai levéltárban, Eperjesy Kálmán dr. felfedezése.)

Makó városának és az azt övező belső legelővények térképe 1805-ből.

1701-ben Makó mint állattenyésztő és földművelő város alakult újjá s *e jellegét máig is megőrizte*. Makó lakosságának $\frac{2}{3}$ -ad része ma is földművelő. A 37.141 főnyi (1920.) lakosságból ugyanis *őstermelő* 22.982 (61·88%), *iparos* 5834 (15·71%), *kereskedő* (hitel és közlekedés) 3383 (9·11%), *értelmiségi* (közalkalm., véderő, szabadfogl., nyugdíjas és tőkepénzes) 3058 (8·25%), *egyéb* (házcseléd, napszámos k. m. n.. ismeretlen fogl.) 1883 (5·06%). Az igazi város azonban nem foglalkozik mezőgazdasági termeléssel. S így Makó, mint 61·88%-ban mezőgazdasági termelésen alapuló település, tulajdonképpen nem más, mint egy *nagy falu*. A lakosság foglalkozása ugyanis rányomja bélyegét a város arculatára is. Ezért Makón csak a város közepén van egy kis városias jellegű sziget. Még a város legközepén is 1—2 holdas háztelkek terjeszkednek. S rajtuk leginkább 1—1 földszintes ház, amelyekben csak 1—1 család lakik. A *vízvezeték és csatornázás hiánya* még a Főtéren is megakadályozza az emeletes házak építését s ezáltal a városias jelleg kialakulását, a lakosság tömörülését. — A vízvezeték és csatornázás megvalósítása maga után vonná a belváros óriási telektömbjeinek megszűnését, új utcák kialakulását és az emeletes házak rohamos szaporodását. A *város óriási területe miatt sok az utca és az utcák széleseke*. Ezek kikövezése és állandó jókarbantartása, világítása óriási összegekbe kerülne. Ez is nagy akadálya a városias fejlődésnek. — A város közepén van a piactér és egy-két főutca városházával, a gimnáziummal, a megyeházával és még néhány városias külsejű középülettel. De ez a *pár emeletes épület elenyészik a földszintes házak tengerében*. Csatornázás-, vízvezeték nélküli nagykiterjedésű (1579 k. hold területen épült) és nagyhatárú (46.709 kat. hold) „mezőváros“ Makó. A nagy lélekszám mellett hiányzik belőle a megfelelő magasabb kultúra s a megfelelő városias arculat. 1880-ban még csak 1242 k. hold volt a belterülete, ma 1579 k. hold. S a szerencsétlen OFB-ítélet, ha ugyan lesz belőle valami, még jobban megnöveli a belterületet. A helyzet csak rosszabbodik e téren.⁹⁾

A törökdúlás után újjáéledő és gyors felvirágzásnak (1827-ben 17.148 lakó!) indult Makó további fejlődését a város szerencsésebb helyzetű *versenytársai*: Szeged, H.-M.-Vásárhely, Arad

⁹⁾ Makón a lakóházak száma 7745, túlnyomó többségben tömésfalból, ez is falusias jellegre mutat. Sopronban 1 házra 17·5 lakó esik, Győrben 13·8, Miskolcon 10·7, Székesfehérváron 10·2 és Makón 4·8. (!)

és Temesvár megakasztották, majd a XIX. sz. közepe táján a várost *egészen háttérbe szorították*. Szorító ölelésükből nem is tudott többé kibontakozni Makó, mert a város ipar-kereskedelmi várossá váló kifejlődését végleg megakadályozta a vasúti *fővonalak elhelyezése*. A város mellékvonalra került s így kedvezőtlen elhelyezése folytán még hídváros jellegét (Makón és közelében ma is 4 híd vezet a Maroson át!) sem érvényesíthette. Azonkívül mivel nagyobb ipari és kereskedelmi termelésnek (bányák, erdők) Makón nincsenek meg a természetes föltételei, *csupán a mezőgazdasági kultúra fejlődésével*, tehát lassan gyarapodott s így a városok rangsorában mind hátrább és hátrább szorult. Ma Makó Csonka-Magyarország városai közt nagyságra nézve a *19-ik* helyet foglalja el.

A XIX. sz. végén a *hagymatermesztés* és a vele kapcsolatos belterjes gazdálkodás folytán lélekszáma ugyan időnként erősebb ütemben gyarapodott, *két vicinális vasúti vonal* keresztező pontja is lett, de városias jellegét ez is csak kis mértékben mozdította elő. Mert a magyar lelkeség is ellenkezik az igazi városi foglalkozással: az iparral és kereskedelemmel. A makói városlakó magyar földimádó, a városban is csak földművelő és állattenyésztő marad. Sőt a makói iparos és kereskedő igen sok esetben földművelő is! — Az igazi ipari és kereskedő elem túlnyomó része *idegen vagy beolvasztott elem*. — Sőt éppen a hagymatermesztés nagy jövedelmezősége miatt állandóan magas munkabérei folytán a városban még mezőgazdasági ipari üzemek sem keletkeztek. Így maradt meg Makó mind a mai napig nagy falu-városnak.

Makót a *trianoni béke* két nagy versenytársától: Aradtól és Temesvártól (sajnos!) megszabadította. Újból határváros lett, mint a karlócai béke után. Mint akkor, úgy most is erős fejlődésnek indult. Vonzásterülete részben bővült Keletcsanád erős bekapcsolásával, de viszont az új határok Torontál és Temes megyék északi részét majdnem teljesen elvágták tőle. Végeredményében azonban a szomorú trianoni béke Makónak speciálisan csak javára vált, fejlődése meggyorsult s városias jellege mind jobban és jobban kidomborodik. Sokat tesz e-téren a természetes adottságokon kívül polgármesterének nagy agitációja és széles látköre is. — Azonban a város anyagi ereje, továbbá az éles vallási, társadalmi és politikai ellentétek polgármestere ezirányú törekvésének erős korlátokat szabnak.

De még így is erősen érzi Szeged hatalmas versenyét. Hisz' úgy kulturális és művészeti szempontból, mint gazdaságilag is teljesen Szeged vonzási körébe esik. Szegedről motoron egy óra alatt elérhető.¹⁰⁾ Szinte külvárosa lehetne Szegednek. Még az a szerencse, hogy közigazgatásilag csak kevés szál fűzi Szegedhez, máskülönben sorvasztó hatása még jobban jelentkezne.

Makó tősgyökeres magyar néptömbje (37.141-ből 36.501 magyar, 98,27%) a magyar nyelv- és országhatár erős sziklája. Védő és egyszersmind támadó állás is; mert öntudatos magyar népfőlösege a környező vidék falvait évtizedek óta erős rajokkal árasztja el. Ez a szorgalmas, tehetséges és erősen üzleti szellemű nép az, amely Makót a magyarság egyik legértékesebb végvárává teszi.

IRODALOM.

1. *Borovszky Samu: Csanádvármegye története. Budapest, 1896—97.*
2. *Dr. Cholnoky Jenő: A magyar Alföld felszíne. (Földr. Közl.)*
3. *Csánki: Magyarország történeti földrajza.*
4. *Dr. Eperjesy Kálmán: A Maros szabályozása Makónál 1754-ben. Csanádmegyei Könyvtár.*
5. *Evlia Cselebi magyarországi utazásai 1664—1666. Ford. Karácson Imre.*
6. *Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.*
7. *Hóman B.: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése.*
8. *Hóman B.: A Szt. László kori Gesta Ungarorum. Bpest, 1923.*
9. *Jireček K.: A bolgárok története.*
10. *Dr. Kol. Juhász: Die Stifte der Tschanager Diözese im Mittelalter. Münster in Westfalen, 1927.*
11. *Karácsonyi: Szent Gellért élete. Bpest, 1887.*
12. *Kogutowicz K. dr.: Szeged emberiöldrajzi problémái. („Föld és Ember“.)*
13. *Márton György: A Maros alföldi szakasza és fattyúmedrei. Budapest, 1914.*
14. *Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1926.*
15. *Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza.*
16. *Palugyay Imre: Békés, Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása. Pest, 1855.*
17. *Pauler: A magyar nemzet története Szt. Istvánig és az Árpád-házi királyok korában. Budapest, 1899—1900.*
18. *Reizner János: Makó város története. Szeged, 1882.*

¹⁰⁾ Makó és Szeged között naponta 14 személyvonat közlekedik.

19. *Régi térképek* Makó város mérnöki hivatalában, Makó város és Csanád-megye levéltárában.
20. „Makó Várossának leírása *Szirbik Miklós* Prédikátor által 1835/36 Eszt.” Csanádvármegyei Könyvtár.
21. Dr. *Thim József*: A szerbek története. Nagy-Becskerek, 1892.
22. *Gróf Zichy István*: A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. Budapest, 1923.
23. II. József császár katonai felvételi térképei. Mérték 1:28.800. (Josephinische Aufnahmen, Kriegsarchiv in Wien: Eperjesy Kálmán dr. felfedezése.)

Márton György dr.